

دیدگاه حکیم سبزواری درباره برهان تضایف

و نقش آن در اثبات اتحاد عاقل و معقول

محمد هادی توکلی*، دانشجوی دکتری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
حسینعلی شیدان شید**، استادیار گروه فلسفه و کلام پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

چکیده

حکیم سبزواری اگرچه همانند صدرالمتألهین از طرفداران نظریه اتحاد عاقل و معقول است اما بر خلاف وی، در باب برهان تضایف - که مهمترین برهان صدرالمتألهین برای اثبات این نظریه است - سخنان گوناگونی گفته و مواضع متفاوتی اختیار کرده است؛ گاه آن را ناتمام خوانده و اشکالات آن را برشمرده، گاه تقریری دیگر از آن بدست داده و گاه آن را تمام دانسته و به دفاع از آن پرداخته است. این مقاله به گزارش، تحلیل و بررسی سخنان گوناگون حکیم سبزواری درباره برهان تضایف اختصاص دارد. حاصل آنکه تلقی حکیم سبزواری از برهان صدرالمتألهین، تلقی خاصی است که در برخی موارد با کلام ملاصدرا سازگار نمی‌نماید و بر استدلالهای وی برای رد آن برهان نیز اشکالهایی وارد است اما در مجموع میتوان گفت مواضع گوناگون او کمابیش بایکدیگر هماهنگند.

عالم و معلوم) از ارکان و مبانی حکمت صدرایی و یکی از مطالب فخیم در حکمت متعالیه است. صدرالمتألهین که مسئله اتحاد عاقل و معقول را مسئله‌ی ناگشوده برای عالمان اسلامی خوانده و فهم درست آن را تنها برای پاکنهادان و مهذبان ممکن دانسته^۱، کوشیده است با اقامه برهان جایگاهی استوار بدان بخشد.

مهمترین برهانی که صدرالمتألهین در آثار متعدد خویش برای اثبات اتحاد میان عاقل و معقول اقامه کرده و البته آن را از الهامات و افاضات الهی بر خویش برشمرده است^۲، برهانی مشهور به «برهان تضایف» است که در یکی از مقدمات آن، از یکی از احکام و ویژگیهای متضایفین (تکافؤ متضایفین) استفاده شده است. این برهان پس از وی مورد نقد و بررسی بسیار، و موافقتها و

(نویسنده مسئول) Email: iranianhadi@yahoo.com*

Email: shidanshid@rihu.ac.ir**

تاریخ دریافت: ۹۵/۱/۲۲ تاریخ تأیید: ۹۵/۵/۳

۱. آملی، درر الفوائد، ج ۱، ص ۱۲۴؛ مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۳، ص ۲۵۴.

۲. ملاصدرا، الحکمة المتعالیة فی الأسفار الأربعة، ج ۳، ص ۳۴۰-۳۳۹؛ همو، مجموعه رسائل فلسفی، ج ۱، ص ۳۶۴؛ همو، رسالة فی اتحاد العاقل و المعقول، ص ۳.

۳. همو، رسالة فی اتحاد العاقل و المعقول، ص ۶۴؛ همو، الحکمة المتعالیة فی الأسفار الأربعة، ج ۳، ص ۳۴۰؛ همو، مجموعه رسائل فلسفی، ج ۴، ص ۶۳ و ۳۹۰.

کلیدواژگان

اتحاد عاقل و معقول
برهان تضایف
صدرالمتألهین
حکیم سبزواری

مقدمه

مسئله اتحاد عاقل و معقول (و بتعبیری عامتر، اتحاد